

ה' בבחירתו ויקשה את לבו? אלא, כאמור, מלך אינו בעל בחירה, אלא לבו נתון ביד ה' והוא מטה את לבו כרצונו.

כמו כן איתא בגיטין (נו): 'כל המיצר לישראל נעשה ראש', ולכאורה תמוה, היעלה על הדעת שמי שמצר לישראל עוד יצא נשכר על כך, ויעלה לגדולה?

וכתב ע"ז בחידושי החתם סופר שם בזה"ל: כתב אלגזי, כי הקב"ה עושה כן (שהמיצר לישראל נעשה ראש, בכדי) שיהיה ליבו לב מלכים, והוא ביד ה' לכל אשר יחפוץ יטנו (כמשלי כא, א), ולא ירע לישראל כ"כ. משא"כ אי לא היה נעשה ראש, אזי הוא היה בעל בחירה (ככל אדם פשוט), והיה מיצר יותר מדאי עיי"ש, עכ"ל.

והיינו שהטעם לכך שהקב"ה עושה את הרשע שמיצר לישראל לראש, הינו לטובת בני ישראל, - כיון שההנהגה הכללית היא, שבדרכי הקב"ה אינו מונע מבעל בחירה לעשות כפי רצונו, - ורק לגבי מלכים ושליטים יש הנהגה מיוחדת של לב מלכים ביד ה', שהקב"ה מטה את ליבם כפי חפצו, ומונע מהם מלפעול כפי רצונם.

וכך גם כותב החיד"א בספרו כסא דוד (דרוש י - לשבת זכור): כל המצר לישראל נעשה ראש דהטעם לפי שהבחירה נתונה ביד האדם שיוכל להרוג חבירו אף שלא נגזר מלמעלה כי אם תתבטל הבחירה תתבטל התורה בכללה והקב"ה רואה גוי המצר לישראל ודואג כביכול פן הצורך יאבד נפשות ישראל, לכן עושה אותו לראש שיהיה מלך, ונאמר "פלגי מים לב מלך ביד ה'", ר"ל שהמלך אין לו בחירה, רק לבו ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יטנו, ואז יהיה מוכרח לעשות טובה עם ישראל.

ומוסיף החיד"א: וזהו שאמר "עבדים משלו בנו" ויש להם בחירה לזה "פורק אין מידם".

כלומר מקונן הנביא (איכה ה', ח): "עבדים משלו בנו פורק אין מידם". אילו המושלים בנו היו מלכים, כי אז היתה נחה דעתנו, כי אין הם בעלי בחירה, אלא לבם מסור ביד ה'. אך הואיל ו"עבדים משלו בנו", הדיוטות ופשוטי עם, הרי הם בעלי בחירה להצר לנו ו"פורק אין מידם".

מעתה יש לומר, שיוסף שלח יין ישן כדי ללמד, שמא יעקב אבינו כשישמע על מכירת השבטים את יוסף יחשוש שמא עתה יוסף ינקום באחיו, לכך שלח לו יין ישן נושן כשם שהיין בשתייתו גורם לשותה לאבד את דעתו, כך הוא יוסף כיון שמלך הוא ניטלה ממנו הבחירה ואין בידו לעשות דבר להרע לאחים.

צדיק נגלה מול צדיק נסתר

נאמר בפרשה: "וְאֵת יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו אֶל יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו גִּשְׁנָה וַיָּבֹאוּ אֶרְצָה גֹשֶׁן". וכותב רש"י: להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה.

וצריך להבין מדוע בחר יעקב אבינו ביהודה שיפתח בית תלמוד שמשם תצא הוראה ולא בשבט לוי או יששכר?

שיינו בגמרא (סוטה י'): "יוסף שקידש שם שמים בסתר, זכה והוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה דכתיב 'עדות ביהוסף שמו', יהודה שקידש שם שמים בפרהסיא זכה ונקרא כולו על שמו של הקב"ה".

ממאמר זה למד ה"שם משמאל" (פרשה זו שנת תרע"ח), כי עבודתו של יוסף הצדיק היתה לעבוד את ה' בסתר כפי שקידש שם שמים בסתר, ואילו עבודתו של יהודה היא לעבוד את ה' בגלוי כפי שקידש שם שמים בגלוי, ומזה נשכיל להבין כי יוסף הצדיק מייצג את השיטה של עבודת ה' בסתר, לעומת יהודה שמייצג את עבודת ה' בגלוי.

ובודאי שלעבוד את ה' בגלוי הוא הרבה יותר קשה ומסוכן. וכמו שכתב בספה"ק נועם מגדים (פרשת האזינו) לפרש בדרך רמז את הכתוב (ישעיה ס"ד, ג): "עין לא ראתה אלקים זולתך". כי כאשר אדם עובד את ה' בתורה ותפילה ברבים, הוא עלול בקלות להגיע ח"ו לעבוד את ה' מתוך פניות ומחשבת פיגול, שיאמרו עליו הבריות שהוא אדם גדול וחשוב.

וכבר כתב על זה ה"חובת הלבבות", שדבר זה גרוע מעובד עבודה זרה, כי העובד עבודה זרה רחמנא ליצלן, אינו עובד רק לאליל אחד. לעומת זאת, מי שעובד כדי שידברו עליו וישבחוהו, הרי שהוא עובד להרבה אלילים, שהרי הוא רוצה למצוא חן בעיני כל בני האדם.

זהו פירוש הכתוב: "עין לא ראתה אלקים זולתך", העובד את ה' צריך לצייר במחשבתו ששום עין בני אדם אינו רואה את עבודתו, כי אם הקב"ה שעומד עליו ורואהו, כי על ידי זה יזכה לעבוד את ה' עבודה זכה וטהורה בלי שום פניות.

בדרך זו הוא מפרש את הפסוק: "ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר", פירוש, כאשר עוזר הקב"ה לאדם שאפילו כשהוא בין רבים, הוא יכול להתבודד כאילו הוא נמצא בדד ואין רואה אותו כי אם הקב"ה, וזהו: "ה' בדד ינחנו", על ידי זה הוא זוכה: "ואין עמו אל נכר", שאין לו שום פניות או מחשבת שלא לשמה שהוא בבחינת "אל נכר".

אולם ראש ישיבה, המורה דרך לתלמידו, אינו יכול לעבוד את ה' בסתר, כי הוא מוכרח לעבוד את השי"ת בגלוי, כדי להנחיל דרך לתלמידו. לכך נבחר דוקא יהודה אשר בחר לקדש שם שמים בגלוי והוא בבחינת 'צדיק נגלה', להיות ראש ישיבה.

ידועים דברי קדשו של הרה"ק רבי שמשון מאסטרופולי זי"ע עה"פ: "י"י הצדיק ואני ועמי הרשעים", שמלבד תיבת "ואני" ר"ת הוא שם הוי"ה ב"ה, ופרעה רצה להפריד בין אותיות ו"ה ל"ה".

יש לבאר כוונתו על פי מה שכתב האריז"ל ב"לקוטי ש"ס" (יבמות סא): מדוע נפסקה הלכה כבית הלל שקיום מצות פריה ורביה הוא דוקא על ידי הולדת בן ובת, כי כשזוכה האדם ונולד לו בן ובת, הרי בזה זוכה להשלים ארבע אותיות השם הוי"ה ברוך הוא, וכלשונו שם: "הנה האדם ואשתו הם רומזים לשם י"ה, וכשיש לו בן הוא ו' וכשיש לו בת הוא ה', והרי הוי"ה שלם, ועל כן חייב אדם להסתכל ולהשתדל שיהיה לו בן ובת כמו בית הלל, וסימנך הוי"ה הצדיק".

אולם פרעה אשר אמר "לכו נא הגברים", ולא רצה שיצטרפו הבנים והבנות לעבודת ה', הפריד בין י"ה לר"ה. היינו בין אותיות י"ה שבין אי"ש אש"ה לאותיות ו"ה של בן ובת. ולכן מילת "ואני" של פרעה הפרידה בין י"ה לר"ה שבשם הוי"ה.

וכתב האריז"ל ב"לקוטי תורה" (פרשת נצבים), פירוש הפסוק (דברים כ"ח, כ"ט): "הנסתרות לה' אלקינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות ככל דברי התורה הזאת", וזה לשון קדשו: "הנסתרות לה' אלקינו, יראה ואהבה שהם בלב, והנגלות לנו ולבנינו הם תורה ומצוות הנגלים לכל".

ופירשו כוונתו הקדושה, כי יראה ואהבה מידות התלויות בלב הן בבחינת 'הנסתרות לה' אלקינו', כי רק הקב"ה היודע תעלומות לב יכול לבחון כמה יראה ואהבה יש לו באמת, אולם המצוות הנגלות שאיש ישראל מקיימם בפועל ממש תכליתם לא להיות בהסתר ובהצנע לכת אלא בגלוי, כדי שהבנים ילמדו דרך בעבודת ה' ממה שיראו איך שהאבות מקיימים את התורה, וזהו: "והנגלות" מצוות מעשיות שהן בגלוי, תכליתם: "לנו ולבנינו עד עולם", כדי שילמדו מזה "לעשות ככל דברי התורה הזאת".

וזהו שאומרים לפני קיום כל מצוה בנוסח לשם יחוד: "לייחד שם י"ה ב"ה ביחודא שלים", כי תכלית קיום המצוות במעשה בגלוי ולא בהסתר, הוא כדי לקשר את שרשרת הדורות מאבות לבנים, שזהו בבחינת יחוד שם י"ה שבין איש ואשה של ההורים עם ו"ה של הצאצאים, שימשיכו בדרך התורה המסורה לנו מדור דור.

מעתה יתבאר היטב מדוע יוסף שקידש שם שמים בסתר זכה רק למחצית השם י"ה, ואילו יהודה שקידש שם שמים בפרהסיא זכה לכל השם, כי על ידי שקידש יוסף שם שמים בסתר גרם לשלמות אצל ההורים שהם כנגד אותיות י"ה בשם הו"ה. אבל בניו אחריו לא ראו ולא למדו ממעשיו מכיון שהדברים היו בסתר. אולם יהודה שקידש שם שמים בפרהסיא בפני עם ועדה, ועל ידי זה ילדיו למדו ממעשיו איך להודות על האמת ולקדש שם שמים ברבים, על כן זכה לכל השם הו"ה שנרמז בשמו, כי אותיות י"ה הם הורים ואותיות ו"ה הם הבן והבת.

לפיכך ראשי ישיבות אשר צריכים להנחיל את דרך התורה והמצוות לתלמידיהם, חייבים לבחור את דרך עבודת ה' בגלוי, כדי שילמדו מהם. לכן מצינו אצל אביי, בגמרא מסכת שבת (ק"ה): "ואמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן". ופירש רש"י, לפי שהיה אביי ראש ישיבה.

מה רוצה רש"י בזה?

אלא להסביר מה הענין לפרסם את מעשיו של הבחור שסיים מסכת, והרי יש לעבוד את ה' בסתר, אלא כיון שאביי ראש ישיבה היה רוצה ללמד את הבחורים האחרים, שכן יראו ויעשו אף הם, להרבות בלימוד התורה ולסיים מסכת אחר מסכת, לכן עשה יומא טבא לרבנן.

ובענין פרסום הסיום: בספר ים של שלמה (בבא קמא סוף פרק ז) הוכיח ממה שאביי עשה 'יומא טבא לרבנן', ש'נהגו כל ישראל לסיים מסכת וליתן שבח והודיה למקום, ולפרסם אותה שמחה שזכו לכך, ועושים סעודה בעת שמסיימים. משמע מלשונו שהיו מפרסמים זאת לרבים, ולא חששו ליוהרא.

וכן הוכיח הג"ר משה שטרן שו"ת באר משה (חלק ג סימן קעח), שהמסיים מסכת, יעשה את הסיום ברבים ואין בכך חשש איסור גאווה, שהרי כתב הש"ך (סימן רמו ס"ק כ"ז), שחייבים לשמוח עמו על הסיום, ובדבר שבחובה אין גאווה.

מאיך העיד האדמו"ר מקלויזינבורג זצ"ל (אוצרות דברי יציב שבת דף ק"ט) שאדמו"ר צאנז והרבה מצדיקי הדורות שזכה להכירם, שלא היו עושים סעודת סיום. ודייק כן מלשון הגמרא בשבת, שרק אביי היה עושה יומא טבא לרבנן כשהצורבא מרבנן השלים את המסכת, אבל הצורבא בעצמו לא היה עושה יומא טבא, אלא להיפך הצניע לכתו עם אלקיו, ועשה חשבון הנפש, האם באמת למד את המסכת כמו שצריך, והאם זוכר אותה, ותכף חזר והתחיל ללמוד אותה שוב, בתקוה שהפעם יזכה ללמדה כראוי, ורק אביי שהבחין בו שסיים מסכת עשה יומא טבא לרבנן.

שבת פרשת ויגש:

איתא בספה"ק שבט מיהודה (פרשת ויגש, ליל שב"ק תער"ב): "בשבת קדש זה (פרשת ויגש) עת רצון הוא לפקודת הנצרך לישועה בבנים על ידי שיהיה בלי עצב. מסיום הסדרא בפסוק (בראשית מז, כז) "וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד". דיש להבין הלשון "ויאחזו בה", הכי ארץ מצרים וארץ גשן מקום קדוש, הוא שיהיה שייך לומר שישראל עם הקודש אחזו בה באחוזו? אמנם יש לומר הפירוש, שאף שישובו בארץ מצרים דהיינו שהוא מלא מצרים וצער, היו בשמחה מלאים בטחון על ה' שהישועה קרובה לבאו. וזה בארץ גשן בגימטריה שמח"ה. ויאחזו בה, בשמחה אחזוה ולא הרפוה, ומזה באה הישועה שנתבטלה הקללה של בעצב תלדי בנים. רק על ידי שאחזו עצמם בשמחה נפקדו בפקודת הישועה של ויפרו וירבו מאד. וכן יפרו וכן ירבו כל ישראל בישועה קרובה אכ"ר".

עשרה בטבת:

כתב החת"ס (תורת משה עה"ת חומש ויקרא דרוש לז' באדר) וז"ל: הטעם שקבעו תענית על מצור העיר, הלוא היתה ירושלים כמה פעמים במצור, בימי פרעה, נבוכנצר וכדו'. רק הטעם הוא דמה שהיתה העיר בטודת המצור שתי שנים ומחצה זו מחמת שבאותו יום שסמך מלך בבל למטה על ירושלים כמו כן ישבו בית דין שלמעלה אלו מיימינים ואלו משמאילים, עד שגברו המשמאילים ונחרב הבית, והנה אין לך שנה שקללתה מרובה מחברתה, וכל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו נחרב בימיו, נמצא שבכל שנה ושנה נתחדש חורבן חדש, וזהו בכל פעם שמגיע אותו יום של עשרה בטבת שהתחיל אז למעלה משפט החורבן כמו"כ בכל דור ודור יושבים ב"ד שלמעלה וגוזרים החורבן של כל שנה ושנה. וידוע שעל צרה שעברה כמו יום שמת בו אביו ואמו אין אנו מתענים בשבת, אבל תענית חלום מותר להתענות שבשביל עונג שיש לו שמבטל צרה העתידה לבוא עליו, לא מעונה הוא, הלכך תענית תשעה באב זהו רק על צרה שעברה לא דחו שבת, אבל תענית עשרה בטבת זהו על ביטול צרה העתידה עונג הוא והיה דחי שבת.

העלון מוקדש לעילוי נשמת מו"ר סבינו רבי יצחק נחום בן ורדה זצ"ל
זכה וזיכה ורבים השיב מעוון
נלב"ע י"ז טבת תשע"א